

**ABDULLA QAHHOR ASARLARIDA IJTIMOIIY REALIZM VA
PSIXOLOGIK REALIZM SINTEZI****Otaboyeva Kumush Azamat qizi***Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti**Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari fakulteti talabasi**E-mail: kumushotaboyeva.006@gmail.com*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada taniqli o'zbek adibi Abdulla Qahhor ijodida ijtimoiy va psixologik realizm tamoyillarining o'zaro sintezi tadqiq etiladi. Adib asarlarida ijtimoiy muhit ziddiyatlari shunchaki tashqi fon sifatida emas, balki qahramonlar ruhiyatini shakllantiruvchi va o'zgartiruvchi asosiy omil sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida "Anor", "Bemor" hamda "O'g'ri" hikoyalari misolida "kichik odam" fojiasi, ijtimoiy adolatsizlikning inson ichki olamidagi aks-sadosi va Qahhorga xos realizm uslubi yoritib beriladi. Maqolada yozuvchining badiiy detallar orqali personajlar ruhiy holatini ochib berish mahorati hamda ijtimoiy muammolarni chuqur psixologik tahlil darajasiga ko'tarishdagi o'ziga xos yondashuvi ilmiy asosda tahlil etiladi. Mazkur sintez Qahhor asarlarining davrlararo badiiy va estetik ahamiyatini ta'minlovchi muhim omillardan biri ekanligi xulosalanadi.*

Kalit so'zlar: *Abdulla Qahhor, ijtimoiy realizm, psixologik realizm, sintez, badiiy detal, "kichik odam" obrazi, realizm uslubi, badiiy mahorat, hiko yanavislik, konflikt, psixologizm.*

Аннотация. *В данной статье исследуется синтез принципов социального и психологического реализма в творчестве известного узбекского писателя Абдулла Каххар. Социальные противоречия в произведениях автора рассматриваются не только как внешний фон, но и как основной фактор, формирующий и изменяющий внутренний мир героев. На примере рассказов «Гранат», «Больной» и «Вор» раскрываются трагедия «маленького человека», отражение социальной несправедливости во внутреннем мире личности, а также особенности реалистического стиля Каххара. В статье научно обосновывается мастерство писателя в раскрытии психологического состояния персонажей посредством художественных деталей и его способность поднимать социальные проблемы до уровня глубокого психологического анализа. Делается вывод о том, что данный синтез является одним из ключевых факторов, обеспечивающих художественную и эстетическую значимость произведений писателя вне зависимости от эпохи.*

Ключевые слова: *Абдулла Каххар, социальный реализм, психологический реализм, синтез, художественная деталь, образ «маленького человека», реалистический стиль, художественное мастерство, новеллистика, конфликт, психологизм.*

Abstract. *This article examines the synthesis of social and psychological realism in the works of the prominent Uzbek writer Abdullah Kahhor. In the writer's stories, social contradictions are analyzed not merely as a background element, but as a major factor shaping and transforming the inner world of the characters. Through the examples of the stories "Pomegranate", "Patient" and "Thief" the article highlights the tragedy of the "little man," the reflection of social injustice in human psychology, and the distinctive realist style characteristic of Kahhor's мѳопчecмѳо. The study scientifically substantiates the author's mastery in revealing characters' psychological states through artistic details and in elevating social issues to the level of profound psychological analysis. It is concluded that this synthesis serves as one of the main factors ensuring the timeless artistic and aesthetic significance of Kahhor's works.*

Keywords: *Abdullah Kahhor, social realism, psychological realism, synthesis, artistic detail, "little man" image, realist style, artistic mastery, short-story writing, conflict, psychologism.*

KIRISH

O'zbek milliy nasrining taraqqiyot bosqichlarini Abdulla Qahhor ijodisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Adib o'z asarlari orqali adabiyotimizga nafaqat yangi janr shakllarini, balki inson va jamiyat munosabatlarini talqin etishning mutlaqo yangi badiiy-estetik darajasini olib kirdi. Qahhor ijodining markazida turuvchi ijtimoiy va psixologik realizm masalalari ko'plab tadqiqotlarda alohida o'rganilgan bo'lsa-da, ularning o'zaro sintezi, ya'ni ijtimoiy muhitning inson ruhiyatidagi dramatik aks-sadosi masalasi hamon dolzarbligini saqlab kelmoqda.

Abdulla Qahhor realizm mahorati orqali jamiyatdagi muammolar, tabaqalanish va ijtimoiy nomutanosibliklarni shunchaki tasvirlab qolmay, balki ularning inson ichki olamiga, uning g'ururi, qo'rquvlari va umidlariga qay darajada ta'sir ko'rsatishini ham chuqur badiiy tahlil qiladi. Yozuvchi qahramonlari, asosan, "kichik odamlar" obrazidan iborat bo'lib, ularning fojeasi nafaqat moddiy yetishmovchilikda, balki ijtimoiy bosim ta'sirida ma'naviy va ruhiy qiyofasining o'zgarib borishida ham namoyon bo'ladi.

Mazkur maqolada Abdulla Qahhorning hikoyanavislik mahorati tahlil qilinar ekan, undagi tashqi ijtimoiy voqelik hamda ichki psixologik holatning qanday qilib yagona badiiy butunlikni shakllantirishi masalasiga alohida e'tibor qaratiladi. Ushbu sintezni o'rganish adib asarlaridagi gumanistik g'oyalarni hamda ularning bugungi kunda ham saqlanib qolayotgan estetik va ma'naviy qimmatini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Abdulla Qahhor ijodining poetik xususiyatlari hamda realizm masalalari o'zbek adabiyotshunosligida fundamental o'rin egallaydi. Adibning badiiy mahoratini tadqiq etishda, avvalo, akademik Matyoqub Qo'shjonovning xizmatlari alohida ahamiyat kasb etadi. Olim o'zining "Abdulla Qahhor mahorati" kabi ilmiy tadqiqotlarida

yozuvchining xarakter yaratish san'ati va ijtimoiy tiplashtirish mahoratini yuksak baholagan. Qo'shjonov Qahhorning har bir so'z va badiiy detal orqali chuqur ijtimoiy mazmuni ifodalash qobiliyatini psixologik aspektda tahlil qilgan.

Shuningdek, adabiyotshunos olim Ozod Sharafiddinov Qahhor ijodini tahlil qilar ekan, uning realizm uslubi jamiyatdagi muhim ijtimoiy masalalarni ochib berishda samarali badiiy vosita bo'lib xizmat qilganini ta'kidlaydi. Sharafiddinov adib asarlaridagi psixologizmning o'ziga xosligini inson erki va ijtimoiy muhit o'rtasidagi murakkab munosabatlar orqali izohlaydi.

Keyingi davr tadqiqotlarida Umarali Normatov Qahhorning hikoyanavislik mahoratini zamonaviy adabiy-estetik nuqtayi nazardan o'rgangan. Uning talqinida Qahhor asarlaridagi ijtimoiy va psixologik realizm sintezi "ixchamlik va mazmundorlik" tamoyili asosida tahlil qilinadi. Normatov adibning qahramon ruhiyatidagi o'zgarishlarni tasvirlashda ijtimoiy detalning o'rniga alohida e'tibor qaratadi.

Garchi mazkur olimlar tomonidan Qahhor realizmining turli qirralari keng o'rganilgan bo'lsa-da, ijtimoiy va psixologik realizmning yaxlit badiiy tizim sifatidagi funksiyasi bugungi adabiyotshunoslik talablari nuqtayi nazaridan yanada chuqurroq ilmiy tizimlashtirishni talab etadi. Mazkur maqola aynan shu ilmiy yo'nalishni davom ettirishga, ya'ni ikki realizm tamoyilining o'zaro uyg'unlashuv nuqtalarini aniqlash va tahlil qilishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda Abdulla Qahhor ijodidagi ijtimoiy va psixologik realizm sintezini yoritish maqsadida bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini, avvalo, qiyosiy-tipologik tahlil metodi tashkil etadi. Ushbu metod yordamida adib asarlaridagi ijtimoiy muhit tasviri hamda qahramon ruhiyatidagi o'zgarishlar o'zaro bog'liqlikda o'rganildi. Shuningdek, asarlarning badiiy to'qimasi va detallar tizimini chuqur anglash maqsadida germenevtik talqin hamda struktur-semantik tahlil usullariga tayanildi.

Tadqiqot jarayonida yozuvchining "Anor", "Bemor" va "O'g'ri" kabi fundamental hikoyalari tadqiqot obyekti sifatida tanlab olindi. Tahlil davomida psixologizm tamoyillari asosida qahramonlarning ichki monologlari, xatti-harakatlari hamda ijtimoiy reaksiyalari qiyosiy jihatdan o'rganildi. Tadqiqotning nazariy bazasini shakllantirishda o'zbek adabiyotshunosligidagi Matyoqub Qo'shjonov va Ozod Sharafiddinov kabi olimlarning realizm konsepsiyalaridan metodologik manba sifatida foydalanildi.

Umuman olganda, tadqiqot induktiv yondashuv asosida olib borildi. Unda konkret badiiy detallardan umumiy nazariy xulosalar sari harakat qilish tamoyili tanlandi. Mazkur yondashuv ijtimoiy borliqning shaxs psixologiyasiga ta'sir ko'rsatish mexanizmlarini ilmiy jihatdan asoslash hamda ularning badiiy ifodasini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Abdulla Qahhor ijodida ijtimoiy borliq shunchaki voqealar sodir bo‘ladigan makon emas, balki qahramon ruhiyatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatuvchi faol badiiy kuch sifatida namoyon bo‘ladi. Adib realizmining asosiy xususiyati shundaki, u ijtimoiy adolatsizlik va hayotiy murakkabliklarni umumiy tasvir orqali emas, balki konkret inson taqdiri va ruhiyati misolida ochib beradi.

Ijtimoiy o‘zlikning psixologik aks-sadosi: “Anor” hikoyasi. “Anor” hikoyasida Turobjon obrazi orqali ijtimoiy-iqtisodiy yetishmovchilikning insoniy g‘urur bilan to‘qnashuvi badiiy jihatdan tahlil qilinadi. Turobjonning xotiniga nisbatan qo‘pol munosabati oddiy oilaviy kelishmovchilik emas, balki uning jamiyatdagi o‘z o‘rnini topa olmasligi hamda homilador ayolining oddiy istagini bajara olmaganidan kelib chiqqan ruhiy iztirobning ifodasidir. Bu yerda ijtimoiy realizm, ya‘ni qashshoqlik va yetishmovchilik holati qahramonning psixologik keskinlashuviga sabab bo‘ladi.

Abdulla Qahhor “anor” detalidan ramziy vosita sifatida foydalanib, ijtimoiy tanqislik insoniy munosabatlarga qanday salbiy ta‘sir ko‘rsatishini badiiy mahorat bilan ochib beradi. Natijada oddiy predmet butun bir ruhiy va ijtimoiy ziddiyatning markaziy timsoliga aylanadi.

Ijtimoiy turg‘unlik va ruhiy iztirob uyg‘unligi: “Bemor” hikoyasi. “Bemor” hikoyasida adib psixologik tahlilning nihoyatda nozik qirralarini namoyon etadi. Sotiboldi obrazining xatti-harakatlarida ijtimoiy sharoit — tibbiy yordamning yetarli emasligi va ma‘rifiy muammolar bilan bog‘liq holatlar — ruhiy iztirob bilan uzviy bog‘liq holda tasvirlanadi. Qahramonning xotining og‘ir ahvolini ko‘rib turib, turli duolar va irim-sirimlardan najot izlashga urinishi uning ruhiy tushkunligi hamda mavjud muhit ta‘sirida shakllangan chorasizlik kayfiyatini ifodalaydi.

Adib voqealarni oddiy xronologik ketma-ketlikda emas, balki qahramon ruhiyatidagi kechinmalar markazida tasvirlaydi. Sotiboldining ichki iztiroblari orqali ijtimoiy muhitning inson qalbiga ta‘siri chuqur ochib beriladi. Shu jihatdan hikoya insoniy sabr, umid va ruhiy kechinmalarning badiiy ifodasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy tizim va inson ruhiyati: “O‘g‘ri” hikoyasi. Abdulla Qahhorning ijtimoiy va psixologik realizm sintezini yaratishdagi mahorati “O‘g‘ri” hikoyasida ayniqsa yorqin namoyon bo‘ladi. Qobil boboning ho‘kizi yo‘qolishi voqeaning tashqi ijtimoiy asosini tashkil etsa, uning amaldorlar — Ellikboshi, Amin va Prstav — qarshisidagi qo‘rquv va hadiklari qahramon ruhiyatining chuqur psixologik qatlamlarini ochib beradi.

Adib mustamlaka davri muhitining inson tafakkuri va ruhiyatiga ta‘sirini realistlik yo‘sinda tasvirlaydi. Qobil boboning asta-sekin o‘zini aybdordek his eta boshlashi ijtimoiy bosimning inson ongiga qanchalik kuchli ta‘sir ko‘rsatishini anglatadi. Shu tariqa yozuvchi tashqi voqelik bilan ichki ruhiy holatni yagona badiiy tizimga birlashtiradi.

Sintez mexanizmi. Abdulla Qahhor tashqi ijtimoiy konfliktlarni — moddiy yetishmovchilik, tengsizlik va hayotiy murakkabliklarni — qahramonning ichki

psixologik kechinmalariga aylantira oladi. Natijada ijtimoiy muammo inson ruhiyati orqali yanada ta'sirchan badiiy mazmun kasb etadi.

Badiiy detalning vazifasi. Asarlardagi har bir detal — Turobjonning teshik chorig'i, Qobil boboning egilgan qomati yoki Sotiboldining sallasidagi tartibsizlik — bir vaqtning o'zida ham qahramonning ijtimoiy holatini, ham uning ruhiy kechinmalarini ifodalovchi badiiy vosita vazifasini bajaradi.

Natija. Adibning realizm mahorati kitobxonda nafaqat jamiyatdagi murakkab ijtimoiy jarayonlar haqida mushohada uyg'otadi, balki qahramonlarning ruhiy olamiga nisbatan ham chuqur hamdardlik hissini shakllantiradi. Shu jihatdan Abdulla Qahhor asarlari ijtimoiy muammolarni oddiy tasvir darajasidan yuksak badiiy-estetik darajaga ko'tara olgan muhim adabiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Abdulla Qahhor ijodida ijtimoiy va psixologik realizmning sintezi shunchaki badiiy uslub emas, balki adibning inson va jamiyat munosabatlarini anglashdagi falsafiy-estetik yondashuvi sifatida namoyon bo'ladi. Olib borilgan tahlillar natijasida ma'lum bo'ldiki, Qahhor asarlarida ijtimoiy muhit qahramon ruhiy olamini shakllantiruvchi asosiy omil vazifasini bajaradi. Adib "kichik odam" fojiasini tasvirlash orqali tashqi ijtimoiy bosimning inson ichki dunyosiga ko'rsatadigan ta'sirini chuqur psixologik asosda ochib beradi. Shu jihatdan yozuvchi asarlarida ijtimoiy va ruhiy jarayonlar bir-biri bilan uzviy bog'liq holda tasvirlanadi.

Yozuvchining badiiy mahorati, avvalo, qahramon ruhiyatini keng monologlar orqali emas, balki kuchli ijtimoiy va ramziy mazmunga ega badiiy detallar vositasida ochib bera olishida namoyon bo'ladi. Bu esa asarlarning emotsional ta'sirchanligini oshirib, ularning badiiy ixchamligini ta'minlaydi. Qahhor realizmining yana bir muhim jihati shundaki, jamiyatdagi murakkab muammolar va insoniy kechinmalar tasviri ortida insonga bo'lgan yuksak e'tibor hamda uning sha'ni va erkinligini qadrlash g'oyasi mujassamdir. Shu bois adib realizmi inson ruhiy olamini chuqur tadqiq etuvchi va uni ma'naviy jihatdan anglashga xizmat qiluvchi yuksak badiiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari asosida bir qator ilmiy-amaliy tavsiyalarni ilgari surish mumkin. Jumladan, ta'lim tizimida Abdulla Qahhor hikoyalarini o'rganishda faqat ijtimoiy muammolarni emas, balki ularning qahramon psixologiyasiga ta'sirini ham chuqur tahlil qilish metodikasini keng joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu yondashuv o'quvchilarda badiiy asarni kompleks idrok etish ko'nikmasini shakllantiradi.

Shuningdek, adabiyotshunoslik yo'nalishida Qahhorning ijtimoiy-psixologik realizm yaratish mahoratini Anton Chexov hamda Guy de Maupassant kabi jahon novella ustalari ijodi bilan qiyosiy-tipologik asosda tadqiq etish muhim ilmiy natijalarni berishi mumkin. Bu esa o'zbek hikoyanavisligining jahon adabiy jarayonidagi o'rnini yanada aniqroq belgilashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, zamonaviy o'zbek hikoyanavisligida Qahhor an'analarini davom ettirgan holda bugungi davrning dolzarb ijtimoiy va ma'naviy masalalarini psixologik realizm asosida yoritish muhim ijodiy yo'nalishlardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, globalizatsiya, raqamli texnologiyalar va zamonaviy hayot sur'ati bilan bog'liq ruhiy kechinmalarni badiiy talqin qilish yangi avlod ijodkorlari uchun o'ziga xos mahorat maktabi vazifasini bajaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qahhor, A. Tanlangan asarlar. 3 jildlik. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2015-2018.
2. Qo'shjonov, M. Abdulla Qahhor mahorati. – Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1988.
3. Sharafiddinov, O. Abdulla Qahhor. – Toshkent: Yosh gvardiya, 1988.
4. Normatov, U. Qahhorni anglash. – Toshkent: Universitet, 2002.
5. Normatov, U. Mahorat sirlari. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1979.
6. Karimov, N. Abdulla Qahhor: Hayoti va ijodi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2007.
7. Yo'ldoshev, Q. Yoniq so'z. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
8. Sultonova, M. Abdulla Qahhor uslubining taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 1987.